

Eugeniusz Żaba

Jangrot

DWÓR JANGROCKI I JEGO MIESZKAŃCY

Jangrot, w którym od kilku wieków znajdowała się siedziba klucza dóbr biskupich, w okresie przedrozbiorowym leżał w powiecie¹ i województwie krakowskim. Centralnym obiektem każdego dużego gospodarstwa folwarcznego był zawsze budynek dworski. Od drugiej połowy XVII wieku do czasów współczesnych możemy stwierdzić istnienie dwóch budynków dworskich w tej miejscowości.

Wnętrze dworu mieściło kancelarię z przechowywanymi dokumentami związanymi z prowadzeniem spraw gospodarczych. Pozostałe pomieszczenia służyły jako część mieszkalna dla zarządzających dobrami klucza i ich rodzin. Przedstawiona poniżej treść przybliża mieszkające w dworze osoby, dzieje gospodarcze tego miejsca, które na przestrzeni wieków przechodziło różne koleje losu. Wśród mieszkańców dworu przeważali bezpośredni zarządcy – ekonomowie, pisarze lub leśnicy. Odrębną grupę stanowili oficjaliści i czeladź. Do nich zostali zaliczeni: ekonom, pisarz prowentowy, pisarz gumieny, fornał, piwowar, gorzelany, dziewczyna do pielienia ogrodów i pasterz². Pierwsi z nich stanowiąc w pewnym sensie enklawę, żyli wśród licznej rzeszy ludności osiadłej w tym miejscu od wielu pokoleń. Pozostali zatrudnieni mieli lokum w oficynie lub innych pomieszczeniach w pobliżu dworu. Niektórzy z dzierżawców mogli zamieszkiwać w innych miejscowościach lub swoich domach rodzinnych. Snop światła na historię niektórych zabudowań dworskich udało się wykrzesać z rozproszonych źródeł.

DWÓR Z 1674 ROKU

Więcej wiadomości o kolejnym drewnianym budynku dworskim z 1674 roku pochodzi z lustracji spisanej w 1789 roku. Wiemy, że budynek dworski mieścił w sobie: sień, sionkę, dwa pokoje, izbę stołową, izbę małą,

¹ Do końca XVI w. był to powiat proszowicki.

² Nazwiska kilkunastu osób mających związek z zarządzaniem gospodarką miejscowego klucza zamieszczono w artykule autora *Zarys dziejów klucza jangrockiego czasów nowożytnych*, „Małopolska”, R. 21: 2019, s. 265–266; AGAD, Archiwum Skarbu Koronnego XLVI, sygn. 58 Lustracja niegdyś biskupstwa krakowskiego... (dalej AGAD, sygn. 58), s. 133.

kuchnię i dwie komórki. Wnętrze ogrzewano piecami kaflowymi i kominami „kapiastymi”. Okna posiadały okiennice, a nad gontowym dachem znajdowały się kominy. Większość drewnianych zabudowań na folwarku postawiono w drugiej połowie XVIII wieku. Jedna ze studni służyła do zaopatrzenia w wodę, drugą użytkował browar i gorzelnia. W pobliskim stawie pojono bydło hodowane w folwarku. Od drogi wiejskiej do zabudowań dworskich droga wiodła przez bramę wjazdową. Wszystkie obiekty obwiedzione zostały parkanami i płotami ze sztachet³.

Kolejne dwa opisy budynków i folwarku pochodzą z 1816 roku i w 1818 roku. W pierwszym opisie brak wzmianki o dworze, jedynie zapis „ofycyna z dworem wewnątrz” może sugerować obecność w tym miejscu kancelarii dworskiej. Opis z 1818 roku, wśród kilkunastu obiektów nie wymienia już budynku dworskiego⁴. Plan z pierwszej połowy XIX wieku przedstawia usytuowanie poszczególnych zabudowań gospodarczych znajdujących się w otoczeniu dworu. Nie zachował się żaden przekaz graficzny pozwalający poznać wygląd i rozkład poszczególnych pomieszczeń budynku dworskiego z 1674 roku⁵.

DZIERŻAWCY Z KOŃCA OKRESU STAROPOLSKIEGO

Pierwszym, od którego zaczniemy wyliczać mieszkańców dworu, będzie Stefan Chwalibóg z Janowic⁶ – dzierżawiący tutejsze dobra od około 1720 roku. Od 1773 roku uzyskał dzierżawę jangrockich dóbr biskupich Franciszek Kownacki z Wysocic podstoli smoleński (dzierżawca klucza sławkowskiego w latach 1760–1791). Pozostał na tym urzędzie do 1789 roku, kiedy to klucz wraz

³ AGAD, sygn. 58, s. 4–7, 12, 17; Opis dwu chałup na folwarku Jangród... Zob. *Materiały do dziejów wsi Polskiej*, wyd. I.T. Baranowski, Warszawa 1909, s. 56, nie dotyczy zabudowań znajdujących się w Jangrocie, lecz stojących przy „trakcie krawoskim” obok karczmy „Czyściec” w Suchej. Zob. AGAD, sygn. 58, s. 33–34.

⁴ Archiwum Państwowe Radom, Zarząd Dóbr Państwowych, sygn. 3084, Opisanie klucza Jangród z 1816 r. (dalej jako APR ZDP, sygn. 3084) k. 95, 96, 107; Najstarszy obiekt, który znajdujący się wśród zabudowań to wspomniana ofycyna z 1684 r. Wymiary jej (w metrach) wynosiły: 14×8×2,9; AGAD, Centralne Władze Wyznaniowe Królestwa Polskiego, 190, sygn. 281 (dalej AGAD CWW, sygn. 281), s. 351–365; Wg wykazu ubezpieczonych zabudowań z 1816 r., na terenie folwarku wówczas znajdowały się następujące budynki: ofycyna, lamus, obora, dwie stajnie, spichlerz, gorzelnia i browar, dwie piwnice, trzy stodoły tworzące gumno, bróg, więzienie, dwie studnie i nieco dalej położona przy drodze austeria.

⁵ APR ZDP, Zbiór Kartograficzny Guberni Kieleckiej, sygn. 220, Dobra Ekonomii Jangród; Przerys planu folwarku, zob. E. Żaba, *Zarys dziejów dóbr jangrockich w okresie gminy dominialnej (1809–1867)*, „Małopolska”, R. 20: 2018, s. 283.

⁶ Córka Chwaliboga Teresa w 1727 r. przyjęta do nowicjatu Klasztoru Norbertanek w Imbramowicach, od 1768 roku do śmierci pozostawała przeoryszą zgromadzenia, zob. Z. Grothówna, *Kronika klasztoru sióstr norbertanek w Imbramowicach 1703–1741*, wyd. W. Bielak, W. Żurek, Kielce 2011, s. 201.

z innymi dobrami biskupstwa przejął Skarb Rzeczypospolitej. Od 18 czerwca tego roku zastąpił go kasztelan wiślicki Józef Sołtyk – targowiczanie⁷. Należy wspomnieć jeszcze o wydarzeniach historycznych z XVIII wieku, jakimi były kilkukrotne pobyty w Jangrocie wojsk polskich i obcych: Szwedów, Kozaków z rosyjskiego korpusu posiłkowego i później w 1794 roku Prusaków. Tylko w początkowych latach wielkiej wojny północnej w 1702 i 1704 roku odnotowano pobyty w Jangrocie, a następnie przemarsz większych liczebnie jednostek armii szwedzkiej w kierunku Krakowa. Podczas wojen dwory posiadające znaczniejsze zasoby żywności mogły stanowić bazę zaopatrzeniową dla stacjonujących żołnierzy, często aż do wyczerpania zapasów⁸. W następstwie trzeciego rozbioru Polski i opuszczeniu Krakowskiego przez okupanta pruskiego, teren tzw. Nowej Galicji przypadł Austrii. Władze zaborcze przejęły klucz jangrocki na rzecz funduszu kameralnego. W latach 1796–1808 istniał tu zarząd gospodarczy o nazwie: „Verwaltungsamt Jangrot”. Z tego czasu znamy kilka nazwisk mających związki z nadzorowaniem dobrami. Majątek klucza w końcowym okresie podlegał administracji Johanna Salamona, kontrolerem był wówczas Augustin Kullig. Nie mamy zbyt wielu wiadomości o innych mieszkańcach dworu, jak również stanie gospodarki w dominium z okresu administracji austriackiej⁹.

W 1807 roku nastąpił zwrot znacznie podupadłego gospodarzo klucza biskupowi krakowskiemu Andrzejowi Rawa-Gawrońskiemu. Zmniejszony dochód biskupstwa spowodowany odpadnięciem Księstwa Siewierskiego i upaństwowieniem w 1802 roku klucza lipowieckiego, zrekomensowali Austriacy oddaniem biskupstwu klucza jangrockiego. Okres wojen napoleońskich odbił się niekorzystnie na stanie gospodarczym klucza. Przyczyniły się do tego w dużej mierze przechodzące lub często stacjonujące wojska. Dla uzupełnienia ubytków z tego okresu, niezbędne były nakłady pieniężne. Dotyczyło to kwot przeznaczonych na zakup sprzężaju (konie, woły), zakup ziarna na siew oraz zasadzenie ziemniaków na ziemi leżącej odłogiem. Po zajęciu Krakowa w 1813 roku przez wojsko rosyjskie¹⁰, gospodarstwo

⁷ AGAD, sygn. 58 s. 134; Tamże, sygn. 92, s. 1.

⁸ Wiadomo o kilkunastu pobytach wojsk w Jangrocie; Z. Grothówna, *Kronika klasztorna...*, s. 10, 13, 21, 23, 29; Archiwum Parafialne w Jangrocie – tzw. „Kronika Parafii” s. 3; W kwietniu 1794 r. przebywał w Jangrocie patrolujący teren chorąży Ksawery Franciszek Manasterski z kawalerią, S. Herbst, *Z dziejów wojskowych powstania kościuszkowskiego 1794 roku*, Warszawa, 1983, s. 60, 74, 79.

⁹ C. C. Andre, *Neueste Zahlenstatistik der Europäischen und Aussereuropäischen Statten*, Stutgard-Tübingen 1823, s. 196, 197 – skąpe wyliczenia dla: Stiftungsfond Jangrot – Fundusz kameralny Jangrot; SKGL 1798–1800 wzmianki nazwiska urzędników dominium. Byli nimi: Johann Plahky, Anton Sebera, R. Sebastianides, Nikolaus Dick; SKGL, Lwów 1808, s. 122.

¹⁰ Ziemia olkuska weszła w skład Królestwa Polskiego a Kraków pozostał wolnym miastem. Po wojnach napoleońskich na trwałe zmieniły się granice zaboru, do którego wszedł ten region, była to część województwa krakowskiego (od 1837 r. Gubernia Krakowska ze stolicą w Kielcach).

dworskie obciążono obowiązkowymi dostawami żywności i opału (tzw. *liwerunek*), do znajdującego się tam lazaretu. Przejęcie zadłużonego klucza na rzecz Skarbu Królestwa Polskiego miało doprowadzić do oczyszczenia włości, jednak nadal mieszkańcy wsi odrabiali pańszczyznę na polach dworskich i w folwarku. Obszar folwarcznych ornych pól w tym czasie wynosił 114 mórg 115 prętów. Po nieudanych próbach zachowania dóbr w rękach biskupstwa, decyzją namiestnika Józefa Zajączka, za zaległe obciążenia, pochodzące jeszcze z czasu wojen napoleońskich, majątek został przejęty i włączony w 1825 roku do górniczych dóbr rządowych. Odtąd nazywano je dobrami narodowymi lub „pobiskupimi”¹¹. Sekularyzacja nastąpiła za pontyfikatu ks. Jana Pawła Woronicza h. Pawęza, fundatora obecnego kościoła w Jangrocie. W pozostałych wsiach klucza jangrockiego: Gołaczewach, Suchej, Kownatach znajdowały się budynki gospodarcze i służące za mieszkania dla nadzorców folwarcznych podlegających ekonomowi jangrockiemu¹².

OSOBY ZAMIESZKUJĄCE W DWORZE W XIX WIEKU

W aktach Archiwum Państwowego w Kielcach z XIX wieku dotyczących dóbr, występuje kilka nazwisk osób mających związek z Jangrotem. Zachodzą wątpliwości co do określenia czasu i pełnionych przez nich funkcji. Byli to: Józef Postawka, Michał Zdanowski, Florian Golański, Walenty Ząbkowski¹³. Z zapisów wiemy, że latach 1813–1814 dzierżawił klucz jangrocki Mateusz Konopka. Od 1814 roku zamieszkiwał w dworze Onufry Mikołaj Lubicz Kościński z żoną Anielą z Gaszyńskich. Funkcję ekonomy generalnego dóbr w 1818 roku pełnił Marcin Kotowski¹⁴. Dokumenty z tego czasu wzmiankują Adama Odrzywolskiego, mieszkającego tu wraz z rodziną do około 1831 roku. W 1828 roku wzmiankowany jako zastępca wójta gminy

¹¹ APR ZDP, sygn. 3084, k. 1, Zwrot klucza jangrockiego biskupstwu krakowskiemu; AGAD CWW, sygn. 281, s. 40, 120; Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego Kraków, Akta Dozoru Szkolnego Krakowskiego, sygn. 518 k. 6; APR ZDP, sygn. 3084, k. 36v.; AGAD CWW, sygn. 280, s. 548; APR ZDP, sygn. 16565, s. 25; AGAD CWW, sygn. 281, Decyzja o przejęciu dóbr jangrockich na rzecz Skarbu Królestwa Polskiego s. 206–208; tamże, sygn. 282, s. 93; N. Gąsiorowska-Grabowska, *Z dziejów przemysłu w Królestwie Polskim. 1815–1918*, Warszawa 1965, s. 202, 204, 279, 447.

¹² AGAD CWW, sygn. 281, s. 390, 413, 443.

¹³ Wzmianki o wspomnianych wyżej osobach występują również w aktach Archiwum Państwowego w Katowicach – Akta Stanu Cywilnego Parafii Rzymskokatolickiej Jangrot 12/1103/0, sygn. 16, akt 38; tamże, sygn. 67 akt 53.

¹⁴ AGAD, sygn. 280, s. 548; APR ZDP, sygn. 3084, s. 1; Mikołaj [Onufry Mikołaj dwóch imion] Kosmiński s. Józefa, ok. 1778–1848 r. późniejszy dziedzic Wilczkowiec. Ich syn Konstanty Ignacy urodzony w Jangrocie w 1815 r., posiadał własny majątek Książ Mały, zob. „Rocznik Muzeum Świętokrzyskiego”, Nr 2: 1964, s. 370–371 portret Konstantego i jego żony; AGAD, sygn. 281, wzmianka o Marcinie Kotowskim, s. 325.

Jangrot jest Józef Wolner vel Wallner¹⁵. Znaną postacią wśród ziemiaństwa ówczesnego województwa krakowskiego był hrabia Karol Godefroy, dzierżawiający na przełomie lat 20. i 30. XIX wieku od rządu Królestwa Polskiego klucz jangrocki. Wcześniej miejscem jego stałego pobytu był dwór starościński w Rabsztynie, znajdujący się nieopodal ruin zamku, gdzie mieszkał z rodzicami. W latach 1826–1847 był również dzierżawcą folwarku Sieniczo w rabsztyńskich dobrach rządowych. Około 1833 roku nabył dobra Solec wcześniej należące do Walerego Wielogłowskiego, inicjatora powołania towarzystwa akcyjnego. Powiększył majątek o zakupiony obszar z sąsiednich miejscowości Kików i Zborów, w byłym powiecie stopnickim. Między rokiem 1835 a 1837 uruchomił „Uzdrowisko Solec Zdrój”¹⁶.

Kolejny to Fortunat Dobrosławski (1812–1878), syn Ignacego i hrabiny Estery z Mioszewska, dzierżawca od połowy lat 30. XIX wieku. Pod koniec kontraktu, przed 1850 rokiem, sprawy gospodarcze prowadzili oficjale – Laura i Feliks Bardzcy. Dobrosławski był ostatnim wójtem jangrockiej gminy dominialnej. Okres jego drugiej dzierżawy (1851–1863) to czas przeprowadzonych we wszystkich wsiach klucza pomiarów i „kolonialnego urządzania” włościan, mające na celu zamianę pańszczyzny na czynsz. Po zakończeniu terminu kontraktu, Dobrosławski z rodziną, przeprowadził się do Warszawy¹⁷.

¹⁵ Tamże, s. 330 – Adam Odrzywolski „będący kilka lat Possesorem w Dobrach Jangrockich”; Syn Odrzywolskiego i Józefy z Pieniążków, Wincenty (1808–1867) uczestnik powstania listopadowego, po studiach medycznych w Niemczech i Rosji, zamieszkał na Ukrainie, gdzie prowadził praktykę lekarską (Machnowka, Berdyczów). W 1856 roku zakupił Błazejówkę nad Rastawicą w pow. berdyczowskim zob. K. Girtler, *Opowiadania*, T. 2, Kraków 1971, s. 439; AP Katowice ASCJ, sygn. 52 akt 1.

¹⁶ Karol Wincenty Godefroy lub Godeffroy (1796–1874) h. Własnego, s. Beniamina, pochodzącego z francuskiej szlachty, dzierżawcy klucza rabsztyńskiego, urodził się w Saksonii. Ziemianin i działacz społeczny powiatu stopnickiego, nabył dobra Ksany w dawnym pow. miechowskim zob. „Gazeta Korespondenta Warszawskiego i Zagranicznego” nr 48 z 27 lutego 1827 r., s. 8; APR ZDP, sygn. 16566, s. 18–43. [Kontrakt dzierżawy dóbr jangrockich na lata od 1827–1833 na sumę 11 451 zł płaconej w czterech ratach kwartalnych]; O postawie i działalności patriotycznej w okresie powstania listopadowego nadmienienia gazeta „Merkury” nr 31 z 17 stycznia 1831 r., s. 128. „Karol Goddefroy dostawił jeźców [sic!] w 50 dymów oraz dostawił jeszcze 10 ochotników [których] uzbroił.”

¹⁷ Według ogłoszenia zamieszczonego w piśmie „Dziennik Urzędowy Guberni Radomskiej” nr 16/1852, s. 278, Dobrosławski drugi raz podjął się dzierżawy dóbr jangrockich na 11 lat (1851–1863) za roczną ratę „rs. 1594 kop. 3”; Siostra Dobrosławskiego Laura, była żoną b. porucznika 3 pułku strzelców konnych w powstaniu 1830 r. Feliksa Bardzkiego (1794–1848) zmarłego w Jangrocie. Syn ich Artur Ezechiel (1839–1916) ur. w Jangrocie, po studiach prawniczych w Petersburgu wrócił do Warszawy. Grób jego znajduje się na warszawskich Powązkach. Był autorem wielu publikacji z dziedziny prawa i ekonomii (PSB, T. 1, s. 303–304); AP Radom Zespół ZDP, sygn. 16 574, k. 41n.

OSTATNI DWÓR

Budynek ostatniego z opisywanych dworów powstał w miejscu poprzedniego, co można stwierdzić na podstawie archiwalnego planu z lat 20. XIX wieku. Był to obiekt murowany z dachem naczółkowym, pierwotnie pokryty gontem, który w okresie międzywojennym zmieniono na dachówkę cementową. Do środka prowadziły dwa wejścia, od zachodu i przez ganek od północy. Do pokoi w części północnej przechodziło się przez amfiladę. Od południowego wschodu znajdowało się ceglane podpiwniczenie. Budynek nie posiadał typowych cech charakterystycznych dla polskich dworów, jakie dominowały w krajobrazie w XIX wieku. Wiadomo jedynie, że wybudowano go w drugiej połowie XIX wieku, a projektant i wykonawca pozostają *nieznani*¹⁸. Po uwłaszczeniu włościan i zniesieniu pańszczyzny, folwarki byłego klucza jangrockiego znajdujące się w Jangrocie, Suchej i Chełmie na podstawie późniejszego ukazu stały się donacjami, czyli dobrami ziemskimi przekazanymi przez rząd carski wyższym oficerom za zasługi w stłumieniu powstania styczniowego. Na mocy ukazu urządzającego, donacją objęto również kilka sąsiednich folwarków z dawnych dóbr Imbramowice, położonych na terenie nowo utworzonej zbiorowej gminy jangrockiej. Decyzją z listopada 1867 roku donacje dóbr w Jangrocie i Imbramowicach otrzymał od cara, wywodzący się z bałtyckich Niemców, generał-major baron Jegor Raden. Po jego śmierci, donatariuszką została siostra baronowa Emma Jegorowna Korf¹⁹. Nie wiadomo, gdzie zamieszkiwała, wyręczała się dzierżawcami prowadzącymi gospodarkę rolną w powierzonych jej dobrach. Folwarki oddane carskim urzędnikom przynosiły dochód aż do czasu wybuchu Wielkiej Wojny. Dzierżaw w majątkach rządowych, po powstaniu 1863 roku, podejmowali się zazwyczaj przedstawiciele zubożałej warstwy ziemiańskiej. W okresie popowstaniowym z lat 1873–1874 wzmiankowany jest jedyny dzierżawca – Włodzimierz Mosiński²⁰. Zniesienie ukazem carskim z dnia 2 marca 1864 roku przymusu pańszczyźnianego skutkowało koniecznością zatrudniania najemnych robotników do prac polowych w folwarku. Za pomieszczenie służył im drewniany kryty gontem czworak, stojący na północ od stawu przy drodze dojazdowej do dworu. Pewien okres czasu,

¹⁸ APR ZDP, Zbiór Kartograficzny, sygn. 220; Warszawski Ośrodek Dokumentacji Zabytków w 1988 r. nie posiadał szczegółowych danych opisowych do zespołu dworskiego w Jangrocie (odpowiedź listowna na zapytanie z 18 kwietnia 2021 r.).

¹⁹ Ukaz z dnia 19 lutego (2 marca) 1864 r. znosił pańszczyznę również w majątkach rządowych; Kolejny Ukaz z dnia 3 (15) listopada 1867 r. dotyczył donacji; J. Kaczkowski, *Donacje w Królestwie Polskim*, Warszawa 1917, s. 480–481. W tym przypadku, w porównaniu z literaturą dotyczącą genealogii, występują różnice w pisowni nazwisk Raden (v. Rahden, Radenow) i Korf (v. Korff); „Dziennik Praw Królestwa Polskiego”, T. 68, 12 p., s. 162; AP Katowice, Zespół Starostwo Powiatowe Olkuskie, sygn. 408.

²⁰ AP Kielce ZPO, sygn. 542, k. 103

dzierżawiącym folwark był Teofil Rutkowski z Glanowa, uczestnik powstania styczniowego, żołnierz w oddziale Mariana Langiewicza. Pod koniec wieku wystąpiły trudności w prowadzeniu dużego gospodarstwa liczącego około 160 morgów²¹. Jeszcze przed pierwszą wojną światową, znaczną część pola dworskiego za odpłatnością odstąpiono pod uprawy bezrolnym i miejscowym rolnikom. Podczas jesiennych walk frontowych armii rosyjskiej i austriackiej w 1914 roku, pomimo licznych zniszczeń, jakie doznały znajdujące się w pobliskim otoczeniu: szkoła, budynek gminy, kościół i przytułek zwany „szpitalem”, żadne z zabudowań dworskich nie uległo uszkodzeniu. W 1919 roku po zniesieniu donacji, ich majątek przeszedł na własność odrodzonego państwa polskiego. Obszar pól dworskich w 1924 roku dzierżawiło 46 osób, z czasem ich liczba uległa zmianie. Dekret o reformie rolnej umożliwił nabycie działek na własność. Otrzymały je również osoby mające zasługi dla kraju, w tym uczestnicy wojny 1920 roku. W różnych miejscach, na kilku uzyskanych działkach zostały wzniesione nowe budynki mieszkalne. Te zagrody rolne, które powstały w południowej części pól dworskich z czasem nazwano „Kresami”. W 1914 roku w dworze zamieszkiwał Ludwik Marlikowski i żona Emilią (*primo voto* Benda) oraz z jej synem Tadeuszem²². Po 1926 roku mieszkaniec Imbramowic Mikołaj Żerdka zakupił od Emilii Marlikowskiej nieruchomość o powierzchni około 15 ha, na którą składały się pole i zabudowania. Nowy nabywca prowadził rodzinne gospodarstwo rolne, uprawiał m.in. buraki cukrowe. Przed wojną zasiadał we władzach powiatowych i później udzielał się społecznie. Z czasem część pola przekazał swoim dzieciom na działki pod zabudowę. Pozostały obszar gospodarstwa wraz z rolą uprawną w końcu lat 50. ubiegłego wieku wynosił około 6 ha²³. W okresie okupacji niemieckiej niektóre z pomieszczeń udostępniono jako mieszkanie dla nauczycieli. W latach 50. i 60. XX wieku przez pewien okres czasu funkcjonowała izba porodowa, a w końcu przebywały w nim jeszcze ostatnie mieszkanki z miejscowego rozebranego przytułku, tzw. „szpitala”. Kres użytkowania budynku nastąpił wraz ze śmiercią Żerdków w końcu lat 70.

²¹ Przekaz ustny S.Ż. – W okresie międzywojennym z powodu braku pomieszczeń dla szkoły, w czworaku mieściły się dwie salki lekcyjne i mieszkanie nauczyciela. W połowie ubiegłego wieku ze względu na bardzo zły stan techniczny obiekt został zburzony; Teofil Rutkowski s. Leona Bończy Rutkowskiego z Glanowa, weterana powstania 1830 r., zmarł w Jangrocie w lipcu 1910 r.; APR ZDP, sygn. 16574, k. 43v. Cały obszar ziemi dworskiej, po wykonaniu pomiarów ok. 1857 r. liczył 170 mr. 19 prętów.

²² AP Kielce Zespół Okręgowy Urząd Ziemski, sygn. 2990 (*passim*). Lista drobnych dzierżawców majątku państwowego Jangrot oraz lista nabywców z 1924 r.; Syn Emilii z domu Sulik i Stefana Bandy – Tadeusz, ur. 1908 r., były mieszkaniec Jangrota, policjant zamordowany przez NKWD wiosną 1940 r., pochowany w Miednoje zob. *Miednoje Księga Cmentarna Polskiego Cmentarza Wojennego*, T. 1, Warszawa 2005, s. 33.

²³ Mikołaj Żerdka w latach międzywojennych zasiadał w radzie Wydziału Powiatowego Sejmiku Olkuskiego. Zob. zdjęcie „Ludzie Ziemi Olkuskiej” Olkusz 2009, s. 75.

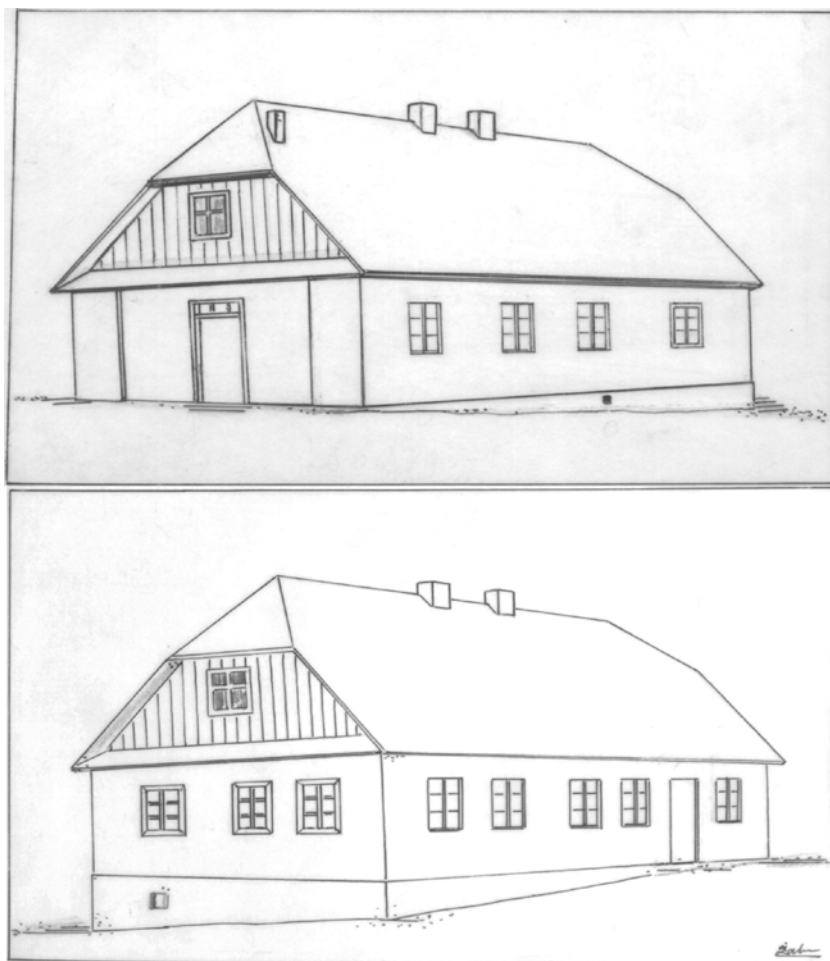

Wschodnia elewacja dworu, początek lat 80. XX w. Fot. E. Żaba

Zachodnia elewacja – wejście do budynku, druga połowa lat 80. XX w. Fot. E. Żaba

Nadwężona więźba i obawa zawalenia się były powodem do rozbiórki dachu w 1991 roku. Do końca ubiegłego wieku stały jeszcze zrujnowane ściany budynku. Syn ostatniego właściciela, mieszkający pod Krakowem w dwóch ratach sprzedał to, co zostało jeszcze po gospodarstwie ojca – zrujnowane budynki wraz z polem. Resztki ścian dworu oraz pozostałości po dużej stodole – masywne kamienne filary, zostały przez nabywcę rozebrane.

Wizualizacja wyglądu budynku dworskiego z ostatnich lat przed rozbiórką; wygląd od strony południowo-zachodniej i północno-wschodniej. Rysunek E. Żaba

Teren po usunięciu gruzu poddano niwelacji, wycięto krzewy wokół stawu i resztę starych drzew owocowych z zaniedbanego sadu. Obecnie w tym miejscu znajduje się pole uprawne²⁴.

²⁴ Z ponad półwiecznego okresu przedstawiona powyżej wiedza, dotycząca ostatniego budynku oraz ludzi mieszkających w nim przed zburzeniem pochodzi od autora; Informacja P.L. Gajdy; Wygląd stodoły dworskiej zamieścił półrocznik „Ilcusiana”, nr 13, s. 99.

WYKORZYSTANE ARCHIWA

AGAD, Archiwum Skarbu Koronnego

AGAD, Centralne Władze Wyznaniowe Królestwa Polskiego

Archiwum Państwowe Radom, Zarząd Dóbr Państwowych, Zbiór Kartograficzny Guberni Kieleckiej – „Dobra Ekonomii Jangród”

Archiwum Parafialne w Jangrocie – tzw. „Kronika Parafii”

Archiwum Państwowe Kielce, Zespół Okręgowy Urząd Ziemski

Archiwum Państwowe Katowice, Zespół Starostwo Powiatowe Olkuskie

STRESZCZENIE

Przedstawiony tekst przybliży dzieje dworu jangrockiego jako siedziby zarządu gospodarczego dla obszaru klucza, będącego równocześnie obiektem mieszkalnym. Przedstawione dzieje ekonomii jangrockiej to przykład działalności gospodarki folwarcznej i kmieci funkcjonującej w określonych ramach czasowych i granicach administracyjnych, w tym przypadku na terenie powiatu olkuskiego. Zmieniająca się w omawianym przedziale czasu przynależność państwowa oraz własnościowa dóbr, wpływała niekorzystnie na stan gospodarki rolnej i kondycje włościan-rolników. Wraz z tym zmieniali się zarządcy i mieszkańcy dworu. W czasie tych przemian wzniesiono drugi i ostatni budynek dworski, który po upływie ponad stu lat zniknął z miejscowej przestrzeni.

SŁOWA KLUCZOWE: ADMINISTRATORZY, DOBRA BISKUPIE, DOBRA RZĄDOWE, DWÓR, DZIERŻAWCY, DZIERŻAWY, KLUCZ JANGROCKI, MIESZKAŃCY DWORU, PAŃSZCZYŻNA, PARCELACJA, REFORMA ROLNA, UKAZ CARSKI, UWŁASZCZENIE, WŁOŚCIANIE-ROLNICY, ZABUDOWANIA FOLWARCZNE

SUMMARY

Eugeniusz Żaba

JANGROT ESTATE AND ITS INHABITANTS

The following paper presents the history of the Jangrot estate as both a residential building and as a local economic center. The history of the Jangrot area and its economy is presented as an example of a grange system that was common within the selected time period and administrative area, which in this case was the Olkusz region. The shifts in national borders and goods ownership that occurred in the selected time period had adverse effects on the agriculture and the status of local inhabitants. This led to relatively common changes of residents and managers of the estate. During these transitions, the second and final building of the estate was erected, only to disappear from the area after over one hundred years.

KEY WORDS: ADMINISTRATORS, AGRICULTURAL REFORMS, BISHOP'S ESTATE, ENFRANCHISEMENT, ESTATE, ESTATE INHABITANTS, GOVERNMENT ESTATE, GRANGE BUILDINGS, JANGROT ESTATE, LEASES, PARCELING, PEASANTS-FARMERS, SERFDOM, TENANTS, TSAR'S DECREE